

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มวลหมู่มนุษยชาติ เกิดมาควบคู่กับสังขารอย่างหนึ่ง นั่นคือ ความตายและทุกคนก็ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงหลบหนีหนีพ้นไปได้ อีกอย่างหนึ่ง สิ่งที่มาหลังจากความตาย คือพิธีกรรมฌาปนกิจนั่นเอง ซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมหลังความตายที่มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับคนที่ตายไปแล้วและคนที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ปฏิบัติตามความเชื่อท้องถิ่น เพื่อให้คนที่ตายไปแล้วไปสู่สุคติและคนที่ยังอยู่ก็จะมีความสุขสงบเย็น

สำหรับร่างมนุษย์ดึกดำบรรพ์ก่อนประวัติศาสตร์ ก็มีพิธีอันแน่ชัดว่า มนุษย์ในครั้งนั้นได้ทำพิธีกรรมให้แก่ศพของผู้ตายอยู่แล้ว แม้เป็นสมัยหลายหมื่นปีมาแล้ว ก็ยังมีพิธีการเกี่ยวกับศพของผู้ตาย และพิธีการนั้น มีอยู่สองอย่าง อย่างหนึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่า interred อีกอย่างหนึ่งเรียกว่า buried ที่เรียกว่า interred นั้นคือไม่ได้ขุดดินฝัง เป็นแต่วางศพไว้บนดิน หรือบนแผ่นดิน หรือในถ้ำซึ่งมีพื้นหินอยู่แล้ว โดยเอาดินหรือหินวางทับศพนั้น ซึ่งควรจะเรียกว่า “ฝังศพ” ที่เรียก buried นั้น คือขุดดินฝังลงไปเป็นพิธี “ฝังศพ” ที่แท้จริง

ในสองวิธีนี้ การตรวจสอบทางวิทยาการชี้ชัดว่า วิธีแรกคือ วิธีเอาดิน หรือหินวางทับ ซึ่งเรียกว่า Interred หรือกลบศพนั้น มีอายุมากกว่าพิธีฝัง แสดงให้เห็นว่า ความคิดเรื่องเก็บรักษาศพในสมัยดึกดำบรรพ์ก่อนประวัติศาสตร์นั้น มนุษย์ได้ใช้วิธีกลบศพมาก่อนวิธีฝัง อาจจะเป็นเพราะเหตุว่า ในขั้นต้นนั้น มนุษย์ไม่มีเครื่องมือดีพอ สำหรับจะขุดดินก็ได้พิธีกรรมดังกล่าวได้มีการพัฒนาการตามลำดับ^๑

นับตั้งแต่ประเทศไทย ได้เริ่มมีการใช้แผนการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก ในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นต้นมานั้น ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมอย่างมาก รัฐบาลได้พยายามที่จะพัฒนาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคมชนบทและหมู่บ้านต่าง ๆ ให้ดีขึ้นกว่าเดิม โดยการนำเอาเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาเผยแพร่และการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม จากสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบท สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้ชาวบ้านมีโอกาส

^๑หลวงวิจิตรวาทการ, ศาสนาสากล เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ลูก ส.ธรรมกัณฑ์, ๒๕๓๒), หน้า ๓๓ – ๓๕.

ติดต่อกับโลกภายนอกได้มากยิ่งขึ้น และส่งผลไปสู่การปรับตัวในการดำรงชีวิตของชาวบ้านในด้านต่างๆ หรือกล่าวได้ว่าก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ^๒ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมขึ้นในชนบท จากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลต่อพิธีกรรมฌาปนกิจมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยเพราะพิธีกรรมฌาปนกิจนับเป็นหนึ่งในเรื่องของวัฒนธรรมทางสังคม

การฌาปนกิจในปัจจุบัน มีความเปลี่ยนแปลง จากอดีตทั้งในเรื่องรูปแบบสถานที่ที่ประกอบพิธีก็เปลี่ยนจากเดิมที่เคยใช้ป่าช้ามาเป็นเมรุแทน หรือแม้แต่อุปกรณ์เผาก็เปลี่ยนจากฟืนมาเป็นถ่านแทนหรือมาเป็นไฟฟ้าแทน สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงตามสภาพเศรษฐกิจสังคมที่เปลี่ยนไป เพราะจากเดิมที่ทำเกษตรกรรมแบบครัวเรือน ก็เปลี่ยนแปลงเป็นเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมแทน จึงทำให้เกิดปัญหาว่าเมื่อรูปแบบพิธีกรรมฌาปนกิจ และสถานที่ที่ประกอบพิธีกรรมเปลี่ยนแปลงไป วัตถุประสงค์ เป้าหมาย และหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ที่แทรกอยู่ในพิธีกรรมฌาปนกิจนั้น จะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยหรือไม่ซึ่งบรรพบุรุษครั้งโบราณได้ให้หลักการในการทำฌาปนกิจไว้^๓

เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจแก่ผู้ที่มีวามเมาในชีวิต ทรัพย์สิน โดยได้พิจารณาเห็นสารประโยชน์ อันอเนกอนันต์ให้แก่พระพุทธศาสนาและผู้มรณกรรมรวมไปถึงบุตรหลานหรือญาติมิตรผู้สนิทสนมกันโดยสมควรแก่กาลสมัยที่จะพึงกระทำให้เป็นไปได้ กล่าวคือ แม้นมนุษย์ผู้หนึ่งจะได้ตายไปจากโลกนี้แล้วก็ตามแต่มนุษย์ผู้ยังมีชีวิตอยู่ก็หาได้ลืมเพื่อนมนุษย์ผู้เคยเป็นเพื่อนร่วมโลกกันมาไม่ นำใจอันดีงามเช่นนี้หาได้มีปรากฏแต่ในหมู่พวกเราชาวพุทธศาสนาเท่านั้น แม้ในหมู่มนุษย์นับถือศาสนาอื่นก็มีเหมือนกันแต่มีความแตกต่างกันเพราะขนบธรรมเนียมและประเพณีที่ไม่เหมือนกัน จึงทำให้มีความแตกต่างกันในด้านของวิธีการในการประกอบพิธีกรรมที่ไม่เหมือนกัน

จะเห็นได้ว่าความเปลี่ยนแปลงในเรื่องของรูปแบบการจัดพิธีและสถานที่นั้นมิให้เห็นตลอดเวลาที่ว่าได้ แต่ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาความเชื่อและประเพณีการฌาปนกิจในพระพุทธศาสนา กระบวนการและผลของความเชื่อการประกอบพิธีฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือตลอดจนถึงวัตถุประสงค์และเป้าหมายของ การประกอบพิธีกรรม ที่มีผลกระทบต่อความเชื่อของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ

^๒นิเทศ ดินณะกุล, การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔.

^๓ธีรานัน โท, (นามแฝง). การตายและพิธีการทำบุญศพ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๔), หน้า ๘-๑๒.

การประกอบพิธีกรรมฌาปนกิจของพวกเราชาวไทยนั้นมีความแตกต่างกัน ดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมฌาปนกิจในอดีตนั้น ใช้ฌาปนสถานป่าช้าหรือวัสดุอุปกรณ์ก็หาตามธรรมชาติคือ ไม้ฟืน ซึ่งมีความแตกต่างจากปัจจุบันอย่างเห็นได้ชัดคือปัจจุบัน ใช้ถ่านหรือไฟฟ้า สถานที่ก็เปลี่ยนมาเป็นเมรุแทนตลอดรวมไปถึง วัตถุประสงค์เป้าหมายของการทำด้วยซึ่งก็เปลี่ยนแปลง ไปจากในอดีตเพราะในอดีตเน้นเรื่องอานิสงส์ที่จะเกิดจากพระพุทธศาสนาและแผ่ไว้ด้วยคำสอน^๔ เรื่องหน้าที่ของมนุษย์ที่ต้องกระทำต่อกันโดยอาศัยหลักธรรมเรื่องกตัญญูกตเวทิตาเป็น หลักในการจัดพิธีฌาปนกิจ แต่ปัจจุบันวัตถุประสงค์เป้าหมาย ของการกระทำพิธีกรรมฌาปนกิจเปลี่ยนแปลง ไปจากอดีตที่มุ่งเรื่องคุณธรรม มาเป็นมุ่งผลประโยชน์แทน

ในปัจจุบันกลับไปมุ่งเน้นในเรื่องผลกำไรหรือขาดทุน ในการที่จะจัดทำพิธีฌาปนกิจแทน บางท้องถิ่นมีการเล่นการพนันในงานศพโดยกลุ่มนายทุนออกเงินรับเป็นเจ้าภาพ ยิ่งหลายวันผลประโยชน์จากการเล่นการพนันก็จะเกิดแก่นายทุน^๕

ดังนั้น ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาความเชื่อ ประเพณี และเหตุปัจจัยต่างๆ ที่ทำให้เกิดความเชื่อ ประเพณี การประกอบพิธีกรรมฌาปนกิจ ของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมดังกล่าวของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ ทั้งนี้เพื่อนำผลของการวิจัยไปใช้เป็นฐานข้อมูลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความเชื่อในพิธีกรรมฌาปนกิจตามทัศนะของพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาความเชื่อในพิธีกรรมฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ
อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงของพิธีฌาปนกิจศพของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ
อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

^๔ พหล แก้วเขียว, ฌาปนกิจ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๓๓.

^๕ สมชัยใจดี, ประเพณีและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทไทยวัฒนาพานิช จำกัด ๒๕๓๖), หน้า ๔๔-๔๖.

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากทั้งเอกสารพระไตรปิฎกเป็นหลักและเอกสารทางวิชาการพระพุทธศาสนาอื่นๆ และพื้นที่ที่ทำการศึกษาได้แก่วัดขอนแก่นเหนือ ตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๓.๑ ด้านเอกสาร

ในด้านเอกสารได้มุ่งศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎกทั้งฉบับภาษาไทยและภาษาบาลี พร้อมด้วยวรรณคดีที่เกี่ยวข้อง, ไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์ในพญาลิไท, พิธีกรรมเรื่องการตาย โดยพระยาอนุมานราชธน, ประเพณีและพิธีกรรม โดยแปลก สนธิรักษ์, ข้อมูลจากตำราวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๓.๒ ด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาความเชื่อความเชื่อในพิธีกรรมการฌาปนกิจตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ความเชื่อในพิธีกรรมการฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด และความเปลี่ยนแปลงของพิธีฌาปนกิจศพของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด โดยการสัมภาษณ์และการออกแบบสอบถามสัมภาษณ์มีโครงสร้างและรวบรวมเรียบเรียงข้อมูลทั้งหมด แล้วจึงนำมาสรุป

๑.๓.๓ กลุ่มเป้าหมาย

ส่วนในภาคสนามนั้น ผู้วิจัย ได้เก็บข้อมูล จากตัวแทนกลุ่มเป้าหมาย จากชาวบ้านขอนแก่นเหนือ ตำบลขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน ๓ หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ ๓, ๕, ๑๑ ซึ่งมีประเด็นที่จะศึกษาเกี่ยวกับประเพณีความเชื่อการประกอบพิธีกรรมการฌาปนกิจของวัดขอนแก่นเหนือ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนด โดยแบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ได้มาโดยวิธีการเจาะจง (Purposive sampling)

๑) กลุ่มบรรพชิต ได้แก่ พระสงฆ์ระดับเจ้าอาวาส จำนวน ๕ วัดในเขตตำบลขอนแก่น ได้โดยเจาะจง รวมทั้งสิ้น จำนวน ๕ รูป

๒) กลุ่มผู้รู้ท้องถิ่น ได้แก่ บุคคลที่เคยบวชเรียนสอบได้นักธรรมหรือจบเปรียญธรรม ที่อยู่ในท้องถิ่น จำนวน ๕ คน

๓) กลุ่มผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ กำนัน ๑ คน, ผู้ใหญ่บ้าน ๓ คน, ไวยาวัจกร ๕ คน, ครู ๕ คน, โดยเจาะจง รวมทั้งสิ้น ๑๔ คน

๔) กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน / ผู้สูงอายุ ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ๕ คน, ผู้สูงอายุ ๕ คน รวมทั้งสิ้นจำนวน ๑๐ คน

รวมกลุ่มเป้าหมายทั้งสิ้น จำนวน ๓๔ รูป/คน

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ความเชื่อ หมายถึง เชื่อในหลักสงสารวิญหรือชีวิตหลังความตาย ซึ่งเมื่อมีการตายเกิดขึ้น จึงต้องจัดการตามความเชื่อที่ถือปฏิบัติกันมาแต่บรรพบุรุษ เพราะเชื่อว่า หากปฏิบัติต่อศพอย่างถูกต้อง วิญญาณก็จะเป็นสุขในสุคติ ไม่รบกวนรังควานลูกหลาน และเมื่อได้นับถือพระพุทธศาสนา ก็ประยุกต์พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับรูปแบบของการฌาปนกิจศพ จนกลายเป็นประเพณีเกี่ยวกับการตายในที่สุด

जनขोन หมายถึง การที่ผู้มาร่วมงานศพอยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพในเวลากลางคืนในระหว่างที่ตั้งศพบำเพ็ญกุศลนั้น

जनเฮือนดี หมายถึง การที่ผู้มาร่วมงานศพอยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพในเวลากลางคืนหลังจากที่เผาศพแล้ว

นรก หมายถึง หมายถึง แดนที่ปราศจากความเจริญ ไม่มีความสุข ภาวะร้อนกระวนกระวาย สถานที่ไปเกิดและเสวยทุกข์ของสัตว์ผู้ทำบาป รวมมหานรก อุตสทนรก ขมโลคนรก และโลกันตนรก มีทั้งหมด ๔๕๗ ขุม

บุญแจกข้าว (น้อย) หมายถึง การทำบุญตักบาตรในเวลาเช้า เพื่ออุทิศส่วนบุญไปให้แก่ผู้ตาย สิ่งที่ดีถือเป็นการแจกข้าวคือการทำภาวนาให้แก่ผู้ตาย

พิธีกรรม หมายถึง การทำตามรูปแบบและวิธีที่ทำสืบทอดกันมาเกี่ยวกับพิธีฌาปนกิจศพของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ

พิธีฌาปนกิจ หมายถึง ลำดับขั้นตอนพิธีกรรมการจัดงานศพ โดยเริ่มจากขั้นตอนแรกที่ทำเมื่อมีการตายเกิดขึ้นจนถึงขั้นตอนสุดท้ายคือการนำอัฐิไปบรรจุ

สัปเหร่อ หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการศพตั้งแต่ทำพิธีมัดตราสังข์จนกระทั่งนำศพไปฝังหรือเผา

ส่งสการ หมายถึง การนำศพไปเผาที่ป่าช้าหรือที่เมรุ ถือว่าเป็นการไปส่งดวงวิญญาณผู้ตายไปสู่สุคติ ในอดีตผู้ไปร่วมงานศพต้องมีเครื่องสักการะคือดอกไม้ รูปเทียนไปร่วมงานศพด้วย แต่ปัจจุบันไม่นิยมแล้ว มีปฏิบัติอยู่บ้างสำหรับคนที่รู้ความหมายของการส่งสการ (นำเครื่องสักการะไปสักการะศพในวันเผา)

พหล แก้วเขียว กล่าวไว้ในหนังสือ ฌาปนกิจ ว่า “วันที่จะทำการประชุมเพลิงศพ นั้นโบราณนิยมว่า ข้างขึ้นให้เผาวันคี่ ข้างแรมให้เผาวันคู่ ห้ามเผาวันศุกร์ ถ้ามีพระในวันเสาร์ก็ ห้ามเผาวันอังคาร โดยในนี้ ข้างขึ้นวันคี่ ข้างแรมวันคู่ เป็นวันคนเผาผี ข้างขึ้นวันคู่ข้างแรมวันคี่ เป็นวันผีเผาคนการถือสืบมานั้นบางแห่งก็ได้ผลดีบางแห่งก็ได้ผลเลวด้วยเหตุนี้สุนทรภู่กวีเอกของ ไทยเราได้กล่าวไว้ว่าถือตำรานั้นก็มักครอบปัจจุบันจึงเน้นที่ความสะดวกของเจ้าภาพเป็นสำคัญ”^๕

สุเมธ เมธาวิทยกุล กล่าวไว้ในหนังสือ **สังกัปพิธีกรรม** ว่า “ขบวนศพที่เคลื่อนไปสู่ ฌาปนสถานนั้นบางแห่งบางที่ก็มีการแห่แหน คือดนตรีบรรเลงไปด้วย ขนบทางภาคเหนือนิยม แห่ถึงที่โดยแขกที่มาในงานซึ่งนำโดยพระภิกษุสามเณร และมีประเพณีบวชนาคหน้าศพหรือจุสพ ขบวนจะนำหน้าด้วยคนถือธงสามชาย ถูบข้าวคว้น หม้อไฟ เป็นต้น ส่วนโงศพนิยมตั้งบน ปราสาทตั้งบนรถบรรทุกศพ เมื่อศพถึงฌาปนสถานเรียบร้อยแล้ว ปัจจุบันนิยมทำพิธีระลึกถึงผู้ตาย โดยการอ่านประวัติคุณงามความดีของผู้ตายแล้วนั่งไว้อาลัย ต่อจากนั้นมีการสวดมาติกาทอดผ้า บังสุกุล และพระบังสุกุลสัปเหร่อยกโลงออกมาเปิดฝาแล้วเปิดสิ่งหุ้มห่อออก ตัดตราสังเอาเม็ดสัง เเจาะฝาโลงบางที่ก็ล้างหน้าศพอีกแล้วคว่ำหน้าศพเพื่อไม่ให้ศพลุกนั่งขณะเผา เสร็จแล้วยกศพหาม เวียนรอบเชิงตะคอน ๓ รอบ จากซ้ายไปขวา พวกญาติพี่น้องเดินพนมมือถือดอกไม้จันทน์ตาม ไป บางแห่งก็กล่าวคำการวาระศพก็มี จบแล้ววางศพบนเชิงตะคอน บางท้องถิ่นเจ้าภาพจะทิ้งเบี้ยลง บนพื้น ๓๓ อัน เพื่อซื้อที่ดินให้ผู้ตายจากตาสี ยายกาลา แล้วทุบมะพร้าวเอาน้ำล้างหน้าศพ การจุไฟนิยมให้พระสงฆ์จุดก่อนฌราวาส ปัจจุบันนิยมเผาหลอกก่อน คือวางดอกไม้จันทน์ทั้งหมด ทุกคน แล้วจึงจุดฝึกแคว่นวนของตะไลแล้ววิ่งเข้าหาศพ”^๖

แปลก สนธิรักษ์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ พิธีกรรมและประเพณี ว่าคำว่า “ศพ” บาลี ว่า “ฉว” สันสกฤตว่า “ศว” ไทยใช้ว่า “ศพ” แปลว่า ซากผีร่างคนตาย คนเราเมื่อตายแล้ว คน อยู่ต้องทำพิธีศพตามสมควรแก่ฐานะไม่ให้เกินฐานะชนิดที่ว่า คนตายขายคนเป็น และไม่ควรทิ้งไว้ โดยไม่ทำอะไรเลย และไม่ควรถอยทิ้งไว้โดยไม่ทำอะไรเลย อันพิธีเกี่ยวกับศพนี้ มีเรื่องทำกัน มาก และได้ทำตามอย่างกันต่อ ๆ มา เมื่อทำตามอย่างกันหนัก ๆ เข้าก็กลายเป็นประเพณีไป

^๕พหล แก้วเขียว, ฌาปนกิจ, หน้า ๓๓-๓๕,

^๖สุเมธ เมธาวิทยกุล, **สังกัปพิธีกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔๐-๑๔๒.

๑.๕.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระอริการเด่นชัย ฐริปัญโญ ได้กล่าวถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายและการส่งวิญญาณในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ประวัติความเป็นมา ประเพณีและพิธีกรรม เกี่ยวกับวิญญาณ ภูตผีของชนชาติพันธุ์ปี่ซุ บ้านคอยชมภู หมู่ที่ ๗ ตำบลโป่งแพร่ อำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย” ว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับการส่งวิญญาณของผู้ที่จากไปให้ไปสู่ภพที่มีแต่ความสงบสุขดินแดนที่ชาวอีสานเชื่อว่ามีความสุขก็คือ สวรรค์จากความเชื่อที่ว่าถ้าได้ทำบุญให้ผู้ตายแล้วผู้ตายจะไปมีความสุขบนสวรรค์น่าจะส่งผลมายังญาติพี่น้องที่อยู่ข้างหลัง คือช่วยให้คลายทุกข์โศกจากการจากไปของญาติที่เสียชีวิตถึงแม้เขาจะจากไปแล้วก็ไปพบกับความสุขอยู่บนสวรรค์ ซึ่งเป็นดินแดนที่มีแต่ความสุขสงบ สบาย แม้ผู้ตายจะตายไปนานแล้วก็ตาม ชาวอีสานก็ยังมีความเชื่ออาทรต่อผู้ตาย คือ ยังมีพิธีกรรมในฮีต เดือนเก้าการทำบุญข้าวประดับดินเพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วให้ยังคงได้รับความสุขอยู่บนสวรรค์โดยเชื่อว่าผีผู้ตายสามารถที่จะรับเอาส่วนบุญนี้ได้^{๑๑}

พระมหาวิระศิลป์ ฉนุทโก (แสนลุน) กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมการฌาปนกิจในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงของพิธีฌาปนกิจมีหลายสาเหตุ คือ (๑) ปัจจัยภายใน ความมีน้ำใจของสมาชิก จากในอดีตที่มีความผูกพันแต่ในปัจจุบันคงเหลือน้อยถ้าเทียบกับผลประโยชน์ (๒) ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย ๒ ข้อ คือ ๑.สภาพการดำรงชีวิตของสมาชิกในสังคมคือ มีความสัมพันธ์กันน้อยลง ๒. ค่านิยมของสังคมเปลี่ยนไป วัฒนธรรมประเพณีกับการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมในอดีต จะเอื้อเพื่อกันโดยปริยาย^{๑๒}

วิรุทธ นาคเจริญ ได้กล่าวถึงพิธีกรรมและงานศพในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมที่ใช้เทศน์ในพิธีศพแบบล้านนา”ว่าพิธีกรรมงานศพ เป็นเวทีกรรมยืนยันสถานภาพทางสังคมของคนเป็น ว่ามีชีวิตปกติจะเป็นอยู่อย่างเดิมหรือจะต้องเปลี่ยนแปลงสถานภาพ บทบาท และความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันภายในภายนอกกลุ่มภายหลังมีคนตายงานศพจึงมีความสำคัญในชุมชนในสองด้าน คือ เป็นเวทีที่ใช้ยืนยันสถานภาพของทั้งคนตายและเป็นผู้ร่วม ๆ กัน โดยในการแสดงตัวตนเพื่อการยืนยันสถานภาพของ “คนเป็น” แต่ละคนในงานศพ

^{๑๑}พระอริการเด่นชัย ฐริปัญโญ (นำรุ่งเรื่อง), “การศึกษาวิเคราะห์ประวัติความเป็นมา ประเพณีและพิธีกรรม เกี่ยวกับวิญญาณ ภูตผีของชนชาติพันธุ์ปี่ซุ บ้านคอยชมภู หมู่ที่ ๗ ตำบลโป่งแพร่ อำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๑๒}พระมหาวิระศิลป์ ฉนุทโก, (แสนลุน), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของพิธีฌาปนกิจในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านวังชัย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

นั้น จะมีอย่างน้อยแตกต่างกันไป ก็ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ดั้งเดิมของคนเป็นกับคนตาย กับครอบครัว กลุ่มเครือญาติของคนตาย กับเพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน เพื่อร่วมชุมชน ผู้คนใช้ชุมชนใกล้เคียง ทั้งในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ ดังนั้น เราจะสามารถพบสถานภาพ ตำแหน่ง บทบาท ความมั่งคั่ง หรือหน้าที่ทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง การบริหาร ของคนเป็นคนนั้น ๆ กลุ่มนั้น ๆ หรือสถาบัน ๆ นั้น ได้ในบรรยากาศงานศพและกิจกรรมพิธีกรรมอื่นๆ ที่จัดให้มีขึ้นเพื่อชีวิตหลังความตาย ในโอกาสเช่นนี้ คนเป็น จะได้มีโอกาสในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารในกลุ่มเครือญาติ เพื่อนฝูง คนต่างรุ่นต่างเพศวัย นำไปสู่การสานต่อความสัมพันธ์เชิงบวก และจะมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่ว่าทางด้านเงินทอง อำนาจอารมณ์จิตใจและข่าวสารความรู้^{๑๓}

วิไลลักษณ์ สายเสน่ห์ ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบพระสนะเกี่ยวกับการตาย และการเกิดใหม่ในพุทธศาสนานิกายเถรวาทกับนิกายวัชรยาน เปรียบเทียบและวิจารณ์ความคิดเกี่ยวกับความตายและการเกิดใหม่ในพุทธปรัชญาเถรวาท กับพุทธปรัชญา วัชรยานของธิเบต ใจความโดยสรุป พุทธเรื่องทั่วไปเกี่ยวกับความตาย สาเหตุของการตาย ก่อนจะตายมีนิมิตปรากฏ ๓ อย่าง วิธีระลึกถึงความตาย และได้พูดถึงอุบายแก้ความกลัวตาย ๔ แบบของพุทธทาสภิกขุคือ

๑) เมื่อเกิดความกลัวในอริยาบถใด ก็ให้อยู่ในอริยาบถนั้นจนกว่าจะหายกลัวถึงค่อยเปลี่ยนอริยาบถ

๒) ตายเสียก่อนตาย โดยมีวิธีปฏิบัติ คือ ให้คิดว่าเรา - เขา ไม่มี มีแต่ความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ ที่เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย

๓) มองว่าความตายไม่มี เป็นอยู่โดยความว่าง การเกิดและการตายเป็นเพียงการไหลเวียนของธรรมชาติเท่านั้น

๔) หัดฝึกการดับไม่เหลือ ๒ วิธี วิธีที่ ๑ ตามปกติ ให้หัดคิดถึงความดับไม่เหลือของตัวเองของเรา อยู่เป็นประจำและวิธีที่ ๒ คือ เมื่อจะตายให้ทำเหมือนกับว่าตกบันไดพลอยโจนคือเมื่อจะดับจิตนั้นให้ปฏิบัติคล้ายตามร่างกายที่กำลังจะตายโดยดับความคิดว่าตัวเรา ของเราไปพร้อมด้วยเลย^{๑๔}

^{๑๓}วิรุทธ นาคเจริญ, “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมที่ใช้เทศน์ในพิธีศพแบบล้านนา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕).

^{๑๔}วิไลลักษณ์ สายเสน่ห์, “การศึกษาเปรียบเทียบพระสนะเกี่ยวกับการตายและการเกิดใหม่ใน พุทธศาสนานิกายเถรวาทกับนิกายวัชรยาน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗).

สิริจิตต์ ปันเงิน ได้กล่าวถึงความตายในงานวิจัยเรื่องความตายในทัศนะของกามูส์ ว่า ความตาย คือการที่วิญญาณหรือจิตของมนุษย์ได้หลุดพ้นจากเครื่องพันธนาการ มีการเปลี่ยนแปลงจากสถานะหนึ่งไปสู่อีกสถานะหนึ่งของจิตวิญญาณ^๕

จากการศึกษาค้นคว้าทางเอกสารทางพระพุทธศาสนา พบว่า มีเอกสารจำนวนมากที่กล่าวถึงประเพณีและพิธีกรรมการฌาปนกิจและสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไป ในความชัดเจนของความเชื่อประเพณี เรื่องพิธีกรรมการฌาปนกิจและสิ่งที่ทำตาม ๆ กันมาและสิ่งที่เกี่ยวข้องนั้นผู้วิจัยจึงให้ปรากฏเป็นที่ประจักษ์ในบทต่อไปตามลำดับของสำคัญของคัมภีร์ชั้นหลักและรองเป็นลำดับ

๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) คือ

๑.๖.๑ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยการรวบรวมข้อมูลจากตำราวิชาการ บทความ และงานแปล ตลอดจนแหล่งข้อมูลเอกสารอื่น ๆ ได้แก่

๑) ชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และคัมภีร์อรรถกถา

๒) ชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ ตำราทางวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการฌาปนกิจในสังคมไทย และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๒ การสัมภาษณ์ (Interview) เป็นการศึกษาโดยสัมภาษณ์ข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมาย เพื่อจะได้ข้อมูลอันเป็นจริง ในด้านความหมายและความสำคัญและจุดประสงค์ลักษณะพิธีกรรมการฌาปนกิจในสังคมไทยและพิธีกรรมการฌาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือแล้วนำผลการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์เชิงพรรณนาวิธี

^๕ สิริจิตต์ ปันเงิน, “ความตายในทัศนะของกามูส์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๒).

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบความเชื่อในพิธีการฃาปนกิจตามทัศนะพระพุทธศาสนา

๑.๗.๒ ทำให้ทราบพิธีการฃาปนกิจของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ อำเภอมือ่ง จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๗.๓ ทำให้ทราบความเปลี่ยนแปลงของพิธีฃาปนกิจศพของชาวบ้านขอนแก่นเหนือ อำเภอมือ่ง จังหวัดร้อยเอ็ด